

Henryk Litwin

ORCID: 0000-0001-9877-2196
Uniwersytet Warszawski

Paweł Duda

ORCID: 0000-0002-8186-7145
Uniwersytet Śląski

Podróże nuncjusza Antonia Santa Crocego w czasie jego misji w Rzeczypospolitej (1627–1630). Przyczynek do badań nad mobilnością dyplomatów papieskich

The Travels of Nuncio Antonio Santa Croce
During his Mission in the Republic of Poland
(1627–1630). A Contribution to the Research
on the Mobility of Papal Diplomats

Abstrakt

Celem artykułu jest analiza mobilności Antonia Santa Crocego – tytularnego arcybiskupa Seleucji i nuncjusza apostolskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1627–1630. Autorzy odtworzyli podróż dyplomaty papieskiego z Rzymu do Rzeczypospolitej odbytą w 1627 r., podróż powrotną nad Tyber z 1630 r. oraz dwa wojaże po Polsce – miesięczny wyjazd do Prus z 1627 r., podjęty w związku z trwającą wojną o ujście

Wisty oraz polsko-szwedzkimi rokowaniami prowadzonymi przy udziale mediatorów niderlandzkich, a także – dwumiesięczny objazd Mazowsza, będący w rzeczywistości ucieczką przed zarazą, jaka w drugiej połowie 1629 r. nawiedziła ziemie Korony. Podstawą opracowania jest korespondencja Santa Crocego z Sekretariatem Stanu Stolicy Apostolskiej, nad którym pieczę sprawował kardynał nepot Francesco Barberini. Wspomniana korespondencja przechowywana jest w Archivio Apostolico Vaticano oraz w Biblioteca Apostolica Vaticana. Znaczna jej część została wydana w serii *Acta Nuntiaturae Polonae* (t. XXIII, vol. 1–2). Interesującym źródłem o charakterze uzupełniającym jest *Diario di Roma (1608–1644)* autorstwa Giacinto Gigliego, w którym pamiętnikarz uwiecznił wjazd Santa Crocego do Wiecznego Miasta latem 1630 r. Ponadto autorzy wykorzystali literaturę przedmiotu poświęconą zagadnieniu podróży przedstawicieli papieskich, m.in. prace ks. Henryka Damiana Wojtyski, Teresy Chynczewskiej-Hennel czy Tadeusza Fitycha. Autorzy dokonali analizy rękopiśmiennych materiałów źródłowych pod kątem mobilności nuncjusza Santa Crocego, dzięki czemu udało się uzupełnić jego itinerarium. W publikacji zwrócono uwagę na opisy odwiedzanych przez niego miejsc oraz personalia osób, z którymi przedstawiciel papieski spotykał się podczas swych wojaży. Zarysowano również pewne wątki, które będą kontynuowane w przyszłych badaniach, a dotyczą sfery organizacyjnej nuncjatury w czasie, gdy przedstawiciel papieski przebywał poza dworem. Artykuł może stanowić cenne uzupełnienie do badań nad podróżami w czasach nowożytnych, jak również przyczynek do zagadnienia związanego z mobilnością dyplomatów w czasie realizowania ich misji.

Słowa kluczowe: podróż, nuncjatura apostolska, Antonio Santa Croce, Rzym, Warszawa, Prusy, Mazowsze

Abstract

The aim of the article is to analyze the mobility of Antonio Santa Croce – titular archbishop of Seleucia and apostolic nuncio in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the years 1627–1630. The authors reconstructed the papal diplomat's journey from Rome to Poland in 1627, his return trip to the Tiber in 1630, as well as his two trips to Poland – a month-long trip to Prussia in 1627, undertaken in connection with the ongoing war for the mouth of the Vistula River, and Polish-Swedish negotiations conducted with the participation of Dutch mediators, and a two-month tour of Mazovia, which was in fact an escape from the plague that struck the Kingdom of Poland in the second half of 1629. The study is based on Santa Croce's correspondence with the Secretariat of State of the Holy See, which was overseen by Cardinal-nephew, Francesco Barberini. The correspondence is stored in the Archivio Apostolico Vaticano and in the

Biblioteca Apostolica Vaticana. A significant part of it was published in the *Acta Nuntiaturae Polonae* series (vol. XXIII, vol. 1–2). An interesting complementary source was the *Diario di Roma (1608–1644)* by Giacinto Gigli, in which the diarist immortalized Santa Croce's entry into the Eternal City in the summer of 1630. In addition, the authors have made use of the literature, devoted to the travels of papal representatives, including the works of Fr. Henryk Damian Wojtyski, Teresa Chynczewska-Hennel, and Tadeusz Fitych. The authors have analyzed manuscripts for the mobility of the nuncio of Santa Croce, thus completing his itinerary. The article pays attention to the descriptions of the places he visited and the personas of the people with whom the papal representative met during his travels. It also outlines some themes that will be pursued in future research, which concern the organizational sphere of the nunciature while the papal representative was away from the court. The article can be a valuable addition to the study of travel in modern times, as well as a contribution to the issue of the mobility of diplomats during their missions.

Keywords: Travel, apostolic nunciature, Antonio Santa Croce, Rome, Warsaw, Prussia, Mazovia

Zagadnienie mobilności nuncjuszów apostolskich w Rzeczypospolitej czasów Wazów cieszy się zauważalnym zainteresowaniem historyków, zajmujących się badaniem dziejów papieskiej służby dyplomatycznej. Tematem badań polskich „nuncjaturzystów” stały się nie tylko wojaże wysłanników Stolicy Apostolskiej znad Tybru nad Wisłę, ale również po kraju, w którym przyszło im pełnić misję. Podróże przedstawicieli papieskich z dworu papieskiego na dwór wazowski doczekały się analitycznego ujęcia autorstwa ks. Henryka Damiana Wojtyski¹. Nieco gorzej przedstawia się stan badań nad podróżami nuncjuszy podczas pełnienia misji w państwie polsko-litewskim. Co prawda dysponujemy opracowaniami dotyczącymi poszczególnych wyjazdów², natomiast wciąż brakuje syntetycznego ujęcia, prezentującego w sposób całościowy zagadnienie

-
- 1 Henryk Damian Wojtyska CP, „Da Roma a Cracovia. I viaggi degli inviati pontifici in Polonia nei sec. XVI–XVIII”, w: *Viaggio in Italia e viaggio in Polonia*, red. Danuta Quirini-Popławska, „ZNUJ” 1128 (1994), *Prace Historyczne* 110 (1994): 85–107.
  - 2 Stanisław Bodniak, „Polska w relacji włoskiej z roku 1604”, *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej* 2 (1930): 26–49; Teresa Chynczewska-Hennel, „Pielgrzymki nuncjuszy do Częstochowy (XVI–XVII w.)”, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. Halina Manikowska, Hanna Zaremska (Warszawa: Instytut Historii PAN, 1995), 221–224; *eadem*, „Pobył Maria Filonardiego w Wilnie (1636)”, *Barok. Historia–Literatura–Sztuka* 10 (1998): 51–64; Katarzyna Wiszowata-Walczak, „Pobył Jana Kazimierza na Śląsku w 1655 roku w świetle korespondencji nuncjusza Piotra Vidoniego”, w: *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*,

mobilności dyplomatów papieskich. W tym kontekście chlubnym wyjątkiem są badania ks. Tadeusza Fitycha – badacza nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego, który przedstawił zarówno podróż nuncjusza do Rzeczypospolitej, jak i dwie podjęte przez niego podróże krajowe – do Prus i Bodzentyna³, a także ustalenia Teresy Chynczewskiej-Hennel, która w monografii poświęconej nuncjaturze Maria Filonardiego wydzieliła osobny rozdział ukazujący całość peregrynacji dyplomaty papieskiego⁴.

W tym kontekście interesująca wydaje się aktywność podróżnicza Antonia Santa Crocego, tytularnego arcybiskupa Seleucji, który raczej zaliczał się do grona domatorów, niechętnie opuszczających swą siedzibę. Mimo to podczas swej relatywnie krótkiej, bowiem niespełna czteroletniej misji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów (maj 1627 – czerwiec 1630), oprócz podróży do Polski i powrotnej do Rzymu odbył jeszcze dwa wojaże po kraju misji, udając się do Prus i objeżdżając Mazowsze. Podstawą do odtworzenia mobilności nuncjusza jest jego korespondencja z Sekretariatem Stanu Stolicy Apostolskiej, nad którym formalny nadzór sprawował Francesco Barberini, zgromadzona w Archivio Apostolico Vaticano w dziale Nunziatura di Polonia⁵ oraz w Biblioteca Apostolica Vaticana w dziale Barberiniani Latini⁶. Część wspomnianej korespondencji została wydana w serii *Acta Nuntiaturae Polonae*⁷. Co istotne – w pierwszym woluminie zostało zamieszczone itinerarium wysłannika papieskiego⁸, jednak wydaje się, że w związku z podejmowanymi w ostatnich latach badaniami nad dziejami tej konkretnej nuncjatury – wypadłoby je zaktualizować. Poniższe *case study*, stanowiące analizę mobilności

---

red. Mariusz R. Drozdowski, Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszowata-Walczak (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012), 533–542.

- 3 Tadeusz Fitych, *Struktura i funkcjonowanie nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego (1622–1627)* (Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, 2005), 357–515; *idem*, „Półroczna podróż do Warszawy Giovanniego Battisty Lancellottiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce w latach 1622–1623”, *Studia Gnesnensia* XIV (2000): 225–242.
- 4 Teresa Chynczewska-Hennel, *Nuncjusz i król. Nuncjatura Maria Filonardiego w Rzeczypospolitej 1636–1643* (Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2006), 225–253.
- 5 Archivio Apostolico Vaticano [dalej: AAV], Nunziatura di Polonia [dalej: Nunz.Pol], vols. 42, 42A.
- 6 Biblioteca Apostolica Vaticana [dalej: BAV], Barberiniani Latini [dalej: Barb.Lat], vol. 6159.
- 7 *Acta Nuntiaturae Polonae* [dalej: ANP], t. XXIII, *Antonius Santa Croce (1627–1630)*, vol. 1: (1 III 1627 – 29 VII 1628), ed. Henricus Litwin, (Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1996); vol. 2: (1 VIII 1628 – 31 III 1629), ed. Henricus Litwin, Paulus Duda (Cracoviae, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2021).
- 8 „Itinerarium nuntii Antonii Santa Croce 1627–1630”, w: ANP XXIII/1, XXX–XXXI.

Antonia Santa Crocego, może stanowić przyczynek do dalszych badań nad podróżami dyplomatów papieskich w czasach nowożytnych.

Podróż do Rzeczypospolitej (27 kwietnia – 22 czerwca 1627 r.)

W marcu 1627 r. niespełna 28-letni Antonio Santa Croce⁹ został nominowany na nuncjusza w Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz na tytularnego arcybiskupa Seleucji. Nominacja papieska zapoczątkowała proces przygotowań do podróży. Marszruta została uzgodniona ze zwierzchnikami, co było zwykle stosowaną praktyką papieskiej służby dyplomatycznej¹⁰. Trasa przejazdu Santa Crocego nad Wisłę składała się z dwóch etapów. Na odcinku od Rzymu do Wiednia dyplomata miał podróżować tzw. *via del Tirolo*¹¹, która idealnie sprawdzała się latem i była uważana za szybką, wygodną i taną¹². Prowadziła przez Florencję, Bolonię, Mantuę, Trydent, przełęcz Brennero, Innsbruck do miejscowości Hall, gdzie przesiadano się na statek i transportem rzeczonym docierano do Wiednia. Na dalszym etapie trasy między Wiedniem a Warszawą nuncjusz miał poruszać się tzw. *via ordinaria di Moravia*, czyli zazwyczaj używanym szlakiem prowadzącym przez Mikulov (Nikolsburg), Ołomuniec, Ostrawę, Fryštadt, Pszczybę, Oświęcim do Krakowa¹³, jednak ze względów bezpieczeństwa pozostawiono Santa Crocemu możliwość modyfikacji marszruty na tym odcinku. Taki przebieg trasy potwierdzają listy rekomendacyjne, w które wyposażono dyplomata. Zostały one przygotowane przez Sekretariat Stanu dla władców oraz elit kościelnych państw, przez które miał przejeżdżać¹⁴. Ponadto informacja

9 Więcej na temat A. Santa Crocego, zob. Alberto Tanturri, „Santacroce Antonio”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani* [dalej: DBI], vol. 90 (2017); Henryk Litwin, „De Antonio Santa Croce nuntio eiusque sociis”, w: ANP XXIII/1, V–XIX; *idem*, *Chwała Północy. Rzeczpospolita w polityce Stolicy Apostolskiej 1598–1648* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2018), 224–227; Henryk Damian Wojtyśka CP, *Nuncjusze papiescy w Polsce od XVI do końca XVIII wieku. Materiały pozostawione do publikacji przygotował do druku i wydał bp Jan Kopiec* (Gliwice: Studio Impreso, 2020), 213–217.

10 Zazwyczaj nuncjusze przed wyruszeniem w podróż do kraju misji otrzymywali itinerarium, zob. Wojtyśka, „Da Roma a Cracovia”, 88.

11 *Ibidem*, 89.

12 *Ibidem*, 93.

13 Był to najczęściej podejmowany przed 1630 r. szlak podróży między Wiedniem a Krakowem, zob. *ibidem*, 104.

14 Listy rekomendacyjne przygotowano dla: władców Florencji (Ferdynanda II Medyceusza, Krystyny Lotaryńskiej, Marii Magdaleny Habsburg, kardynała Karola

o planowanej podróży arcybiskupa Seleucji została rozesłana do innych nuncjatur. Przykładowo – Francesco Barberini w liście adresowanym do ustępującego nuncjusza w Rzeczypospolitej – Giovanniego Battisty Lancellottiego¹⁵ donosił: „Egli farà la strada di Mantova, e di Trento per condursi a Vienna, se quel viaggio sarà sicuro, di dette poi s’inverà costà per camino ordinario”¹⁶. Z kolei przedstawiciel Urbana VIII rezydujący w Wenecji – Giovanni Battista Agguchi¹⁷ – w liście adresowanym bezpośrednio do Santa Croce wyraził ubolewanie z faktu, że nie przejedzie on przez Wenecję, a tym samym obaj dyplomaci się nie spotkają¹⁸.

Dnia 27 kwietnia Santa Croce opuścił Rzym¹⁹. Pierwszym ważnym przystankiem na trasie do Warszawy była Florencja, do której wysłannik papieski dotarł 1 maja. Dotychczasowa podróż nie należała do najprzyjemniejszych, bowiem, jak relacjonował sam zainteresowany, od wyjazdu z Rzymu towarzyszyła mu niesprzyjająca aura. Na rogatkach miasta został przywitany przez nuncjusza florenckiego Alfonso Giglioliego²⁰, który będąc poinformowanym o przybyciu gościa, wyruszył mu naprzeciw, a następnie odprowadził do swego pałacu, gdzie wkrótce przybył przedstawiciel florenckiej elity władzy oraz doświadczony dyplomata – Ippolito Buondelmonte²¹, by w imieniu Medyceusza zaprosić przedstawiciela papieskiego do ich pałacu. W nowej siedzibie dyplomata mógł

Medyceusza), legata papieskiego w Ferrarze (kardynała Giulia Sachettiego), legata papieskiego w Bolonii (kardynała Roberto Ubaldiniego), władcy Mantui (Vincenza Gonzagi), biskupa koadiutora w Trydencie (Carlo Emanuela Madruzzoiego), arcyksięcia Tyrolu (Leopolda Habsburga), pary cesarskiej (Ferdynanda II Habsburga i jego żony Eleonory Gonzagi), biskupa ołmunieckiego (Franciszka Dietrichsteina) oraz arcybiskupa Pragi (kardynała Ernsta Harracha), zob. ANP XXIII/1, nr 11, 13.

- 15 Więcej o Lancellottim zob. Laura Ronchi de Michelis, „Lancellotti Giovanni Battista”, w: *DBI*, vol. 63 (2004); Tadeusz Fitych, „De Ioanne Baptista Lancellotti tricesimo primo nuntio apostolico apud Polonos”, w: ANP XXII/1, V–L; *idem*, *Struktura i funkcjonowanie*, 53–78; *idem*, „Personel i organizacja nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego 31-szego posła apostolskiego w Polsce (1622–1627)”, *Secularum Christianum* 8/1 (2001): 41–80; Litwin, *Chwała Północy*, 224–227; Wojtyńska, *Nuncjusze papiescy w Polsce*, 208–212.
- 16 F. Barberini do G.B. Lancellottiego, Rzym 1 V 1627, BAV, Barb.Lat., vol. 6226, f. 105v-106r: [„On przejedzie przez Mantuę i Trydent w drodze do Wiednia, jeżeli podróż będzie bezpieczna dalej podąży zwyczajowym szlakiem”].
- 17 Więcej o Agucchim zob. Ilaria Toesca, Roberto Zapperi, „Aggucchi Giovanni Battista”, w: *DBI*, vol. 1 (1960).
- 18 G.B. Agguchi do A. Santa Crocego, Wenecja 27 III 1627, ANP XXIII/1, nr 4, 8–9.
- 19 F. Barberini do G.B. Lancellottiego, Rzym 1 V 1627, BAV, Barb.Lat., vol. 6226, f. 105v-106r.
- 20 Więcej o Gigliolim zob. Maria Pia Paoli, „Giglioli Alfonso”, w: *DBI*, vol. 54 (2000).
- 21 Więcej o Buondelmonte, zob. Emilio Cecchi, „Buondelmonte Ippolito”, w: *DBI*, vol. 15 (1972).

liczyć na przestronny pokój, miał do swojej dyspozycji służbę, a ponadto nieustannie towarzyszył mu Buondelmonte²².

Santa Croce przebywał nad Arnem do 4 maja. Były to dla niego bardzo intensywne dni, wypełnione licznymi spotkaniami. Wieczorem 2 maja nuncjusz udał się do zlokalizowanej poza murami miasta willi Poggio Imperiale, gdzie od Świąt Wielkanocnych przebywali 16-letni Ferdynand II Medyceusz i sprawująca regencję jego matka, wdowa po Kosmie II – Maria Magdalena Habsburg. Audiencja przed obliczem księżnej-matki i jej potomka miała standardowy przebieg. Najpierw Santa Croce przekazał regentce brewe Urbana VIII oraz listy kardynała-nepota, a następnie odbyła się kurtuazyjna rozmowa, w czasie której wielka księżna i jej syn wykazali przywiązanie do rodu Barberinich, wypytując o zdrowie papieża i jego bratanka. Ponadto Habsburżanka zaoferowała się, że wyśle do swej siostry królowej Polski – Konstancji listy polecające nuncjusza²³. Na marginesie warto zauważyć, że najprawdopodobniej spotkanie Santa Crocego z księżną stanowiło załóżek dalszej znajomości, bowiem w późniejszych latach prowadzili oni ze sobą korespondencję²⁴. Swoistą oznaką sympatii i szacunku względem przedstawiciela papieskiego był gest Ferdynanda II, który osobiście wyszedł spotkać go w progu sali audiencyjnej, a po zakończeniu spotkania odprowadził nuncjusza²⁵. Przebywając w Poggio Imperiale Santa Croce złożył wizyty innym przedstawicielom rodu Medyceuszy, m.in.: młodszym braciom Ferdynanda II – księżętom Janowi Karolowi i Maciejowi, przez których został serdecznie przyjęty w ich apartamentach, oraz ich stryjniowi Wawrzyńcowi²⁶. Kolejnego dnia nuncjusz odwiedził wdowę po Ferdynandzie I i matkę Cosimo II – Krystynę Lotaryńską, która wspólnie z synową sprawowała regencję nad małoletnim wnukiem. Następnie dyplomata

22 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Florencja 3 V 1627, ANP XXIII/1, nr 17, 20.

23 Henryk Litwin, Paweł Duda, „Nuncjusz, królowa i inne damy. Obraz kobiet w korespondencji nuncjusza Antonia Santa Crocego”, *Kronika Zamkowa. Roczniki*, seria nowa 6 (72) (2019): 116–117.

24 Maria Magdalena Habsburg do A. Santa Crocego, Florencja 28 VII 1629, ASR, Archivio Santa Croce, vol. 774, bp; Maria Magdalena Habsburg do A. Santa Crocego, Florencja 24 IX 1629, *ibidem*; A. Santa Croce do Marii Magdaleny Habsburg, Warszawa 2 III 1630, Archivio di Stato di Firenze, Mediceo del Principato, vol. 4295, f. 9r; A. Santa Croce do Marii Magdaleny Habsburg, Bolonia 31 VIII 1631, *ibidem*, vol. 6070, bp; A. Santa Croce do Marii Magdaleny Habsburg, Bolonia 20 IX 1631, *ibidem*; Maria Magdalena Habsburg do A. Santa Crocego, Florencja 27 IX 1631, *ibidem*; A. Santa Croce do Marii Magdaleny Habsburg, Bolonia 3 X 1631, *ibidem*; A. Santa Croce do Marii Magdaleny Habsburg, Bolonia 4 X 1631, *ibidem*; A. Santa Croce do Marii Magdaleny Habsburg, Bolonia 1 XI 1631, *ibidem*.

25 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Florencja 3 V 1627, ANP XXIII/1, nr 17, 20.

26 *Ibidem*.

papieski został przyjęty przez kardynała Karola Medyceusza. Zarówno księżna-babka, jak i kardynał potraktowali arcybiskupa Seleucji bardzo serdecznie²⁷. Podsumowując spotkania z przedstawicielami rodziny Medyceuszy, Santa Croce relacjonował: „A tutti questi Principi non ho mancato di rappresentar’ anco in voce il paterno e sant’amore che Sua Beatitudine porta verso questa Serenissima Casa, et la singolare affettione di Vostra Signoria Illustrissima. E da essi, con efficaci et affettuose espressioni di riverenza verso la Santità Sua e d’osservanza verso la persona di Vostra Signoria Illustrissima, mi fu abundantemente corrisposto”²⁸. Oprócz spotkań z Medyceuszami Santa Croce odwiedził również klasztor Karmelitanek pod wezwaniem św. Marii od Aniołów, gdzie spotkał się z przedstawicielkami rodów swoich zleceniodawców – Kamiłą, Klarysą, Lukrecją oraz Aurelią Barberini, a także Amelią i Teodozją – siostrami kardynała Wawrzyńca Magalottiego²⁹.

Dnia 4 maja Santa Croce opuścił Florencję, a dwa dni później dotarł do Bolonii, gdzie został przyjęty przez byłego sekretarza stanu oraz byłego nuncjusza we Francji – kardynała legata Roberto Ubaldiniego³⁰ i ulokowany w jego pałacu. Przy okazji pobytu w mieście zwyczajowo przekazał swemu gospodarzowi brewe od papieża i listy od kardynała-nepota³¹. Pobyt w Bolonii trwał krótko, bowiem już następnego dnia, tj. 7 maja, nuncjusz przekroczył granicę Państwa Kościelnego, zmierzając w kierunku Mantui, gdzie dotarł dwa dni później w godzinach porannych. W mieście pierwotnie zatrzymał się w kolegium Jezuitów. Wkrótce jednak przybył po niego z dwoma powozami przedstawiciel księcia Wincentego II Gonzagi – Aurelio Recordati, który zabrał nuncjusza na dwór, gdzie przydzielono mu okazały pokój. Podczas pobytu w Mantui Santa Croce nieustannie mógł liczyć na towarzystwo Recordatiego oraz odźwiernego przydzielonego mu przez Gonzagę. Otrzymał również do swojej dyspozycji sześciu paziów, którzy służyli mu w czasie posiłków oraz w czasie mszy świętej, a także gwardzistów, którzy uzbrojeni w łuki oraz arkebuzi pilnowali apartamentów arcybiskupa Seleucji. Nie

---

27 *Ibidem*, 21.

28 *Ibidem*; [„Wszystkim tym Książętom nie omieszkałem zaprezentować słowem ojcowskiej i świętej miłości, jaką Jego Świątobliwość żywi względem tego Najjaśniejszego Domu oraz szczególnego uczucia Waszej Jegomości. Oni natomiast zrewanżowali się serdecznymi wyrazami szacunku wobec Jego Świątobliwości i Waszej Jegomości”].

29 *Ibidem*; Litwin, Duda, „Nuncjusz, królowa”, 117–118. Przykład z Santa Crocego wzięł Mario Filonardi, który podczas pobytu nad Arnem w 1635 r. także odwiedził siostry kardynała-nepota, zob. Chynczewska-Hennel, *Nuncjusz i król*, 230.

30 Więcej o Ubaldinim zob. Olivier Poncet, „Ubaldini Roberto”, w: *DBI*, vol. 97 (2020).

31 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Bolonia 6 V 1627, ANP XXIII/1, nr 18, 22.

zapomniano o członkach rodziny nuncjusza, którym przydzielono do opieki innego dworzanina³².

Podobnie jak we Florencji, pobyt Santa Crocego w Mantui obfitował w spotkania z przedstawicielami rodu Gonzagów. W poniedziałek 10 maja wysłannik papieski odbył publiczną audiencję przed obliczem Wincenta II Gonzagi. Księżę wyszedł nuncjuszowi naprzeciw i przyjął go w towarzystwie licznie zgromadzonych przedstawicieli arystokracji mantuańskiej. Pośrodku sali audiencyjnej pod baldachimem obok krzesła księcia przygotowano podobne krzesło dla nuncjusza. Santa Croce przekazał Gonzadze brewe papieskie oraz list Barberiniego. Następnie odbyła się kurtuazyjna rozmowa, w czasie której księżę zapewniał nuncjusza o swoim oddaniu Stolicy Apostolskiej, a Santa Croce – o dobrej woli papieża względem władcy mantuańskiego. Gonzaga wypytał jeszcze o zdrowie przedstawicieli rodu Barberinich, by na sam koniec audiencji odprowadzić gościa do wyjścia, nieustannie okazując mu uprzejmość i należyty szacunek³³. Nazajutrz po południu doszło do kolejnego spotkania nuncjusza z księciem, który w towarzystwie szlachty i straży przybył do apartamentów wysłannika papieskiego³⁴.

Podczas pobytu w Mantui Santa Croce odbył również spotkanie z Karolem księciem de Rethel, 18-letnim synem Karola I Gonzagi. Młodzian musiał zrobić na dyplomacie papieskim dobre wrażenie, skoro ten w liście do swych rzymskich zwierzchników odnotował: „per quel ch'intesi, viene molto amato dalla Città e tenuto in concetto di giovane spiritoso et accorto”³⁵. Oprócz młodego Gonzagi nuncjusza odwiedził jeszcze biskup mantuański Vincenzo Agnelli Soardi³⁶ oraz inni dostojnicy. Santa Croce natomiast wyraził życzenie złożenia wizyty wdowie po Ferdynandzie I Gonzadze – Katarzynie Medycejskiej, przebywającej od śmierci małżonka w klasztorze św. Urszuli, jednak ta za pośrednictwem Recordatigo w bardzo uprzejmych słowach odmówiła przyjęcia gościa³⁷. Na marginesie warto zauważyć, że taką wizytę wdowie udało się złożyć innemu wysłannikowi papieskiemu, a mianowicie nuncjuszowi Fabio

---

32 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Werona 12 V 1627, *ibidem*, nr 19, 23.

33 *Ibidem*, 23–24.

34 *Ibidem*, 24.

35 *Ibidem*; [„Z tego co się dowiedziałem jest bardzo lubiany w mieście i uważany za dowcipnego i sprytnego młodzieńca”].

36 Więcej o Agnellim Soardim zob. Giuseppe Coniglio, „Agnelli Soardi Vincenzo”, w: *DBI*, vol. 1 (1960).

37 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Werona 12 V 1627, ANP XXIII/1, nr 19, 24; Litwin, Duda, „Nuncjusz, królowa”, 117.

de Lagonissie³⁸, który w kwietniu 1627 r. w drodze z Rzymu do Brukseli zatrzymał się w Mantui³⁹.

Dnia 11 maja, po obiedzie, Santa Croce opuścił Mantuę i udał się w kierunku Werony. Do celu dotarł późnym wieczorem i został zakwaterowany w domu miejscowego arcybiskupa – Alberto Valiera⁴⁰. Niewiele wiadomo na temat pobytu nuncjusza w mieście. W swej korespondencji nie odnotował on żadnych spotkań, pewne natomiast jest, że przebywając w Weronie, nadrobił zaległości względem swoich przełożonych i wysłał do Rzymu relację z kilku ostatnich dni podróży. Zapewne 12 maja przedstawiciel papieski wyruszył na północ w kierunku Trydentu⁴¹, gdzie dotarł nazajutrz w godzinach wieczornych. Na miejscu został przyjęty przez tamtejszego biskupa Karola Gaudentego Madruzzo⁴² i ulokowany w jego pałacu. Tradycyjnie swojemu gospodarzowi wręczył brewe papieskie oraz list od kardynała-nepota. Podobnie jak w Weronie, również w Trydencie Santa Croce przebywał krótko i już następnego dnia podjął dalszą podróż na północ⁴³.

Po pokonaniu przełęczy Brennero, kolejnym etapem podróży do Rzeszypolitej był Innsbruck. Niestety nie są znane daty pobytu nuncjusza w tym mieście, niemniej można założyć, że i tam nie zatrzymał się zbyt długo. Miało to swoje uzasadnienie, ponieważ jeszcze przed przybyciem na miejsce przedstawiciel Urbana VIII dowiedział się o absencji pary arcyksiężęcej – Leopolda Habsburga oraz Klaudii Medycejskiej, którzy wyjechali na polowanie. Na marginesie warto zauważyć, że zazwyczaj w Innsbrucku dyplomaci papiescy byli przyjmowani dość chłodno, co potwierdza treść *Vademecum pro nuntiis...*, autorstwa Galeazzo Marescottiego⁴⁴. Z Innsbrucku Santa Croce przeniósł się do pobliskiego Hall, gdzie błyskawicznie udało mu się nająć i załadować statek⁴⁵, na którego pokładzie, przemierzając wody Inn i Dunaju, dnia 24 maja dopłynął do Wiednia⁴⁶. Dyplomaci papiescy często decydowali się na pokonanie

38 Więcej o Lagonissie zob. Raissa Teodori, „Lagonissa Fabio”, w: *DBI*, vol. 63 (2004).

39 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Weronia 12 V 1627, ANP XXIII/1, nr 19, 23.

40 *Ibidem*, 24.

41 Por. *Itinerarium nuntii Antonii Santa Croce*, s. XXX.

42 Więcej o Madruzzo zob. R. Becker, *Madruzzo Carlo Emanuele*, w: *DBI*, vol. 67 (2006).

43 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Trydent 14 V 1627, ANP XXIII/1, nr 20, 25.

44 G. Marescotti, *Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia a Geleazzo Marescotti, nuntio apostolico, c.a. 1670 exaratum, quod apud Ciampi inserbitur l'istruzione al nuovo nunzio di Polonia* (Petropoli: A. Kakowski, 1912), 58.

45 Wojtyńska, „Da Roma a Cracovia”, 96.

46 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 26 V 1627, ANP XXIII/1, nr 22, 27.

odcinka Hall–Wiedeń transportem rzeczonym ze względu na fakt, że było to rozwiązanie relatywnie tanie oraz w miarę szybkie⁴⁷.

W naddunajskiej stolicy nuncjusza przywitał jego wiedeński odpowiednik – Carlo Carafa⁴⁸, który ugościł go w swoim pałacu. Podobnie jak w Innsbrucku, tak i w Wiedniu Santa Croce nie zastał pary rządzącej – Ferdynanda II Habsburga i Eleonory Gonzagi, którzy udali się na polowanie do pobliskiego Ebersdorfu. Jako że ich powrót spodziewany był 29 maja, dyplomata zdecydował się przedłużyć swój pobyt w mieście⁴⁹. Zapewne czas ten przeznaczył na organizację dalszej podróży – najem koni, powozów oraz członków rodziny, którzy mieli mu towarzyszyć w dalszej drodze⁵⁰. Po powrocie pary cesarskiej do Wiednia doszło do audiencji. Odbędzie się ona 30 maja, a oprócz Santa Crocego uczestniczył w niej Carafa. Tradycyjnie nuncjusz przedstawił władcom brewe papieskie i listy od sekretarza stanu, po czym doszło do kurtuazyjnej rozmowy. Dyplomata zwrócił uwagę na fakt, iż zarówno Ferdynand II, jak i jego małżonka nieustannie podkreślali swoje przywiązanie do papieża i Stolicy Apostolskiej. Jednocześnie stosowny list od kardynała-nepota przekazał kardynałowi Hansowi Ulrichowi Echenbergowi (Eggenbergowi)⁵¹. Kilkudniowy pobyt Santa Crocego na dworze cesarskim okraszony był aktywnością towarzyską – w tym czasie spotykał się on z przebywającymi w Wiedniu władcami oraz dyplomatami, reprezentującymi liczne podmioty polityczne, m.in.: z księciem Neuburga – Wolfgangiem Wilhelmem Wittelsbachem, arcybiskupem Ostrzyhomia – Peterem Pázmányem oraz kanclerzami Czech i Węgier⁵².

---

47 Wojtyska szacował, że tego rodzaju podróż trwała ok. 5 dni, zob. *Da Roma a Cracovia*, 96. Nuncjusz Francesco Simonetta w jednej ze swych depez zwracał uwagę, że pokonanie trasy na odcinku Hall–Wiedeń transportem rzeczonym zajmowało zazwyczaj ok. ośmiu dni, zob. F. Simonetta do S. Borghese, Hall 16 XII 1606, ANP, T. XVIII, *Franciscus Simonetta (1606–1612)*, vol. 1 (21 VI 1606–30 IX 1607), ed. Adalbertus Tygielski (Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1990), nr 28, 42.

48 Więcej o C. Carafie, zob. Georg Lutz, „Carafa (Caraffa) Carlo”, w: *DBI*, vol. 19 (1976); Guido Braun, „Kaiserhof, Kaiser und Reich in der Relazione des Nuntius Carlo Carafa (1628)”, w: *Kaiserhof – Papsthof (16.–18. Jahrhundert)*, ed. Richard Bösel, Grete Klingenstein, Alexander Koller (Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006), 77–79; Donato Squicciarini, *Nunzi apostolici a Vienna* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1998), 113–116.

49 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 26 V 1627, ANP XXIII/1, nr 22, 27.

50 Wojtyska, „Da Roma a Cracovia”, 101.

51 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 30 V 1627, ANP XXIII/1, nr 26, 32. Więcej o Eggenbergu, zob. Karl Eder, „Eggenberg Johann Ulrich Freiherr von”, w: *Neue Deutsche Biographie*, bd. 4 (1959), 331–332.

52 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 30 V 1627, ANP XXIII/1, nr 26, 32.

Odbycie audiencji przed obliczem pary cesarskiej pozwoliło nuncjuszowi wznowić podróż w kierunku Rzeczypospolitej, w wyniku czego 30 maja wyjechał z Wiednia i najprawdopodobniej jeszcze tego samego dnia dotarł do Nikolsburga (Mikulowa), gdzie zatrzymał się w dobrach kardynała Franza von Dietrichsteina. Na miejscu wysłannik papieski chciał pozyskać informacje, które mogłyby się okazać przydatne w dalszej podróży – w szczególności na temat trasy i bezpieczeństwa na drogach. Obawy członków orszaku były zasadne, bowiem pogranicze śląsko-morawskie było obszarem wzmożonej aktywności brygantów⁵³, ale również wojsk cesarskich i tzw. mansfeldczyków⁵⁴. Słusznie pisał Santa Croce: „il camino dritto per Moravia vien reso assai pericoloso, si dalla vicinanza del nemico, come delli stessi soldati imperiali, i quali talvolta a truppe si tolgono da loro quartieri e scorrono a depredare i passeggeri”⁵⁵. W dobrach biskupa ołomunieckiego arcybiskup Seleucji przebywał niespełna dwa dni. Purpuratowi przekazał stosowną korespondencję, sam natomiast pozyskał użyteczne informacje, które pozwoliły mu zaplanować dalszą podróż. Znający lokalne realia Dietrichstein poradził wysłannikowi Urbana VIII, aby do Rzeczypospolitej udał się przez Śląsk. Swą sugestią argumentował faktem, że po drodze na obszarach podległych cesarzowi nuncjusz będzie mógł rekrutować oddziały wojskowe, gotowe go eskortować⁵⁶.

Santa Croce zastosował się do rad Dietrichsteina i jak odnotował w swej korespondencji: „Ne’ confini della Moravia e nella Silesia hebbi sempre accompagnamento di soldati”⁵⁷. Dokładny przebieg dalszej marszruty arcybiskupa Seleucji nie jest znany. Wiadomo, że zmienił on wcześniej zaplanowaną trasę i ominął Kraków. Z jego raportów wynika,

---

53 Obszary pogranicza stanowiły dogodny obszar aktywności dla bandytów, zob. Antoni Mączak, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978), 177.

54 Więcej na temat pobytu tzw. mansfeldczyków na pograniczu śląsko-morawskim, zob. Radosław Lolo, *Rzeczpospolita wobec wojny trzydziestoletniej. Opinie i stanowiska szlachty polskiej (1618–1635)* (Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2004), 304–307; Jerzy Maroń, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne* (Wrocław–Racibórz: Waw, 2008), 108; Peter H. Wilson, *Wojna trzydziestoletnia 1618–1648. Tragedia Europy* (Oświęcim: Napoleon V, 2017), 408–409.

55 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 30 V 1627, ANP XXIII/1, nr 26, 32; [„droga bezpośrednio przez Morawy jest bardzo niebezpieczna, zarówno ze względu na bliskość wroga, jak i ze względu na samych żołnierzy cesarskich, którzy czasami wyprowadzają swoje oddziały z kwater i podążają, by splądrować przejezdnych”].

56 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 24 VI 1627, *ibidem*, nr 32, 38.

57 *Ibidem*; [„Na pograniczu morawskim i na Śląsku zawsze miałem towarzystwo żołnierzy”].

że 17 czerwca dotarł do miejscowości Błonie nieopodal Warszawy⁵⁸. Stamtąd zawiadomił dwór królewski o swoim przybyciu. Uroczysty wjazd nowego wysłannika papieskiego do miasta odbył się 22 czerwca. Zanim do tego doszło, do Błonia przybył ustępujący nuncjusz – Giovanni Battista Lancellotti, następnie obaj dyplomaci ruszyli do Warszawy. Po drodze witali ich liczni przedstawiciele elit, m.in. biskupi: Stanisław Łubieński, Adam Nowodworski, Achacy Grochowski, Paweł Piasecki. Na rogatkach miasta sekretarz wielki koronny Mikołaj Szyszkowski w imieniu monarchy oficjalnie przywitał Santa Crocego⁵⁹. Dwa dni później odbyła się pierwsza publiczna audjencja nowego nuncjusza, w praktyce wyznaczająca początek jego misji w Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Podróż do Prus (29 sierpnia – 3 października 1627 r.)

Podczas pobytu w Rzeczypospolitej Santa Croce odbył dwie podróże po kraju. Pierwsza miała miejsce zaraz na początku jego misji, a jej celem były Prusy, gdzie od 1626 r. rozgrywała się polsko-szwedzka wojna o ujście Wisły. Po niepowodzeniach w pierwszej fazie trwania konfliktu – utracie najważniejszych miast pruskich, rozwój sytuacji na froncie w 1627 r. zdawał się układać po myśli Zygmunta III Wazy – Polacy odzyskali Puck, zażegnali niebezpieczeństwo walki na dwa fronty, rozbijając pod Hammersztynem oddziały zaciągnięte przez Gustawa II Adolfa w Rzeszy, w końcu nie dali się zaskoczyć wrogowi podczas starcia pod Kiezmarkiem⁶⁰. Nie może zatem dziwić fakt, że do nowego etapu wojny podchodzono z dużymi nadziejami, licząc na to, że Koniecpolskiemu uda się w walnej bitwie pokonać siły nieprzyjaciela.

---

58 Por. *Itinerarium nuntii Antonii Santa Croce*, XXX.

59 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 24 VI 1627, ANP XXIII/1, nr 32, 38–39.

60 Więcej na temat działań wojennych prowadzonych w pierwszej połowie 1627 r. w Prusach zob. Jerzy Teodorczyk, „Wyprawa szwedzka z Meklemburgii do Prus Królewskich wiosną 1627”, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 6 (1960): 100–190; Władysław Odynieć, „Łądowo-morska obrona wybrzeża polskiego w rejonie Pucka w latach 1626–1629”, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 1 (1954): 446–467; Andrzej Korytko, „O porty pruskie. Działania militarne w latach 1626–1635”, w: *Wojny w Prusach*, red. Witold Gieszczyński, Norbert Kasparck, Jerzy Maroń (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2004), 50–53; Paweł Duda, „Wojna o ujście Wisły w relacjach i ocenie dyplomacji papieskiej. Kampania zimowo-wiosenna 1627 roku”, w: *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. V, red. Zbigniew Hundert, Karol Żojdź, Jan J. Sowa (Oświęcim: Napoleon V, 2017), 97–118; Michał Paradowski, *Despite destruction, misery and privations... The Polish Army in Prussia during the war against Sweden 1626–1629* (Warwick: Helion & Company, 2020), 152–53.

Dnia 20 lipca Zygmunt III Waza wyjechał do Prus⁶¹. Zapewne liczył na to, że jego obecność doda animuszu żołnierzom mierzącym się ze Szwedami, ponadto chciał mieć wpływ na rozpoczynające się w tym czasie rokowania pokojowe, prowadzone przez mediatorów z Republiki Zjednoczonych Prowincji Niderlandów. Co ciekawe, jeszcze przed wyjazdem monarcha wyraził życzenie, aby nuncjusz towarzyszył mu przynajmniej do Torunia⁶². Warto zauważyć, że niemal rok wcześniej Zygmunt III Waza mitygował nuncjusza Lancellottiego do podróży na północ kraju i zachęcał go do pozostania w Warszawie u boku królowej Konstancji⁶³. Zmiana stanowiska władcy najpewniej wynikała z rozwoju sytuacji militarnej na froncie pruskim, a co za tym idzie, z przekonania o nieuchronności klęski wojsk szwedzkich. Możliwe, że licząc na ostateczny sukces oręża polskiego, król chciał, aby wysłannik papieski był tego świadkiem. Ostatecznie jednak Santa Croce nie wyruszył w lipcu do Prus wraz z monarchą. Ustalono, że pozostanie on w Warszawie, by zająć się reformą zakonu Bernardynów i dopiero po wywiązaniu się z tego zadania dołączy do władcy. Miesiąc później w dwóch depešach, opatrzonych datami 21 i 28 sierpnia, nuncjusz potwierdził zamiar wyjazdu na północ⁶⁴. Decyzja o podjęciu podróży została pochwalona w Rzymie. Sekretariat Stanu uznał, że w kontekście toczących się polsko-szwedzkich negocjacji obecność wysłannika papieskiego przy boku króla i jednocześnie bliżej miejsca obrad jest wskazana⁶⁵.

Dnia 29 sierpnia dyplomata apostolski wyjechał z Warszawy w kierunku Torunia, gdzie dotarł wieczorem 2 września. W mieście arcybiskupa Seleucji zastała informacja, że monarcha przebywa w Gdańsku i w ciągu kilku dni powinien dotrzeć pod Tczew, gdzie wojsko polskie oblegało Gustawa II Adolfa⁶⁶. W Toruniu nuncjusz zabawił jedynie dwa

---

61 Wyjazd monarchy nuncjusz odnotował w liście z 25 lipca, zob. A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 25 VII 1627, ANP XXIII/1, nr 53, s. 58, przypis 177. Por. Marek Wrede, *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2019), 315.

62 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 25 VII 1627, *ibidem*, nr 54, 59.

63 G.B. Lancellotti do F. Barberiniego, Warszawa 2 VIII 1626, AAV, Nunz. Pol., vol. 39, f. 117r. Zob. również: Paweł Duda, *Krzyż i karabela. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w ocenie dyplomacji papieskiej w latach 1623–1635* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019), 93.

64 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 21 VIII 1627, ANP XXIII/1, nr 66, s. 70; A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 28 VIII 1627, *ibidem*, nr 73, 75.

65 F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 11 IX 1627, *ibidem*, nr 84, 89.

66 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 3 IX 1627, *ibidem*, nr 75, s. 77. Por. Wrede, *Itinerarium króla*, 317.

dni i już 4 września ruszył dalej na północ⁶⁷. Niespełna tydzień później wysłannik papieski przebywał w Starogardzie Gdańskim⁶⁸. Miasto to przez następne tygodnie było jego faktyczną kwaterą. Lokalizacja wydawała się optymalna. Z jednej strony ze względów bezpieczeństwa i wygody nie chciał zatrzymywać się w obozie pod Lubiszewem, z drugiej – dystans między obozem a Starogardem pozwalał cały czas utrzymywać kontakt z monarchą, królewiczem Władysławem Zygmuntem oraz ludźmi z ich najbliższego otoczenia. W ciągu niespełna dwóch tygodni pobytu w Prusach nuncjusz kilkakrotnie przemieszczał się ze swej kwatery do obozu. Na podstawie korespondencji przesłanej do Rzymu można stwierdzić, że jego wizyty w obozie odbyły się w dniach: 9⁶⁹, 12⁷⁰, 16⁷¹ i 23 września⁷². W czasie spotkań arcybiskupa Seleucji z Zygmuntem III Wazą⁷³ poruszano głównie temat polsko-szwedzkich pertraktacji pokojowych, prowadzonych przez mediatorów niderlandzkich, analizowano również sytuację na froncie wojny pruskiej po bitwie pod Tczewem⁷⁴. Nuncjusz rozmawiał również na osobności z królewiczem Władysławem, a także z innymi zaufanymi osobami z otoczenia królewskiego: z sekretarzem wielkim koronnym – Mikołajem Szyszrowskim oraz polskimi komisarzami, prowadzącymi rokowania – Jakubem Zadzikim, Jakubem Szczawińskim, Mikołajem Mielżyńskim oraz Ernestem Magnusem Denhoffem⁷⁵. Informacje uzyskane od rozmówców utwierdziły go w przekonaniu, że sytuacja militarna sprzyja Polakom, a szanse na jakiegokolwiek porozumienie są znikome.

Pobyt Santa Crocego w Prusach nie ograniczył się jedynie do Starogardu Gdańskiego i obozu pod Lubiszewem. Jednym z ważniejszych elementów podróży nuncjusza na północ Rzeczypospolitej była wizyta

---

67 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 3 IX 1627, *ibidem*, nr 75, s. 77.

68 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 10 IX 1627, *ibidem*, nr 80, 82.

69 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 10 IX 1627, *ibidem*, nr 81, 85.

70 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 18 IX 1627, *ibidem*, nr 88, 94.

71 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 18 IX 1627, *ibidem*, nr 87, 92.

72 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 24 IX 1627, *ibidem*, nr 91, 100.

73 Zygmunt III Waza przebywał w obozie w dniach 3-28 września, zob. Wrede, *Itinerarium króla*, 317.

74 Więcej na temat bitwy pod Tczewem, zob. Krzysztof Fudalej, „Bitwa pod Tczewem 17–18 sierpnia 1627 roku”, w: *Różne oblicza wojny. Materiały Sekcji Historii Wojskowości Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Michał Buława, Krzysztof Fudalej, Mirosław Nagielski (Zabrze: Inforteditions, 2009), 96–110; Kuba Pokojski, *Bitwa pod Tczewem 17–18 sierpnia 1627 roku* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Erica, 2015).

75 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 10 IX 1627, ANP XXIII/1, nr 81, 86.

w Gdańsku. Już w liście opatrzonym datą 16 września zasygnalizował zamiar udania się na kilka dni ku ujściu Wisły, utrzymując, że do tego wyjazdu zachęcał go Zygmunt III. Była to odważna decyzja, bowiem droga do miasta nie była bezpieczna ze względu na operujące w okolicy oddziały szwedzkie⁷⁶. Dnia 19 września wysłannik papieski wyruszył do Gdańska, gdzie spędził trzy dni, zatrzymując się w klasztorze Dominikanów. Swoje wrażenia z pobytu nad Wełtawą ograniczył praktycznie do jednego listu, napisanego już po powrocie do Starogardu Gdańskiego⁷⁷. Podkreślił serdeczne przyjęcie, jakie zgotował mu senat miasta, zwracając uwagę, że gdańszczanie, będąc w większości protestantami, z wielkim szacunkiem i uznaniem odnosili się do niego jako do przedstawiciela papieża, którego, nawet jeżeli nie uważali za głowę Kościoła, to jednak doceniali jako władcę wielkiego i sprawnie zarządzanego państwa⁷⁸.

Samo miasto zrobiło na nuncjuszu duże wrażenie. Obejrzał najważniejsze budowle oraz fortyfikacje miejskie, był również świadkiem opisu lokalnej milicji. W swej relacji z pobytu w Gdańsku najwięcej miejsca poświęcił kwestiom bezpieczeństwa. Niewątpliwie taki dobór treści – uwypuklenie walorów obronnych miasta, był zbieżny z oczekiwaniami rzymskich zwierzchników, zaniepokojonych bezpieczeństwem ważnego ośrodka w Rzeczypospolitej. Santa Croce zwrócił uwagę na siły tam stacjonujące, które ocenił na pięć tysięcy piechoty niemieckiej, przy czym zaznaczył, że wciąż oczekuje się na dodatkowe jednostki. Odnotował obecność straży miejskiej, liczącej ok. tysiąc mieszkańców, której członkowie dzień i noc pełnili wartę, strzegąc miasta przed zakusami ze strony Szwedów.

Opisując system obronny miasta, informował, że zostało ono otoczone podwójnym ciągiem murów niedawno odnowionych i podniesionych, które dodatkowo zabezpieczała szeroka fosa. Dostrzegł fakt dalszych prac fortyfikacyjnych w części Gdańska pozostającej dotychczas poza obszarem murów miejskich, w której znajdowały się magazyny wypełnione towarami napływającymi do portu. Dodatkowo, jak donosił, wokół miasta zbudowano cztery stanowiska dobrze uzbrojone i obsadzone przez znaczną liczbę żołnierzy⁷⁹. Nuncjusz docenił również znaczenie strategiczne Latarni jako fortyfikacji broniącej wejścia do portu: „Più a basso,

---

76 W jednym z listów nuncjusz informował o rozbiciu oddziału szwedzkiego w okolicach Gdańska, zob. A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 18 IX 1627, *ibidem*, nr 87, 92.

77 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 24 IX 1627, *ibidem*, nr 91, 97–100.

78 *Ibidem*, 98.

79 *Ibidem*, 99.

ove la Vistola sbocca nel mare e vi fa porto, intorno alla lanterna, la qualera già forte per se stessa e per prohibire alle navi l'entrata nel porto, hanno fatto un novo recinto di fortezza quadrangolare e provistala gagliardamente d'artiglieria, di munitione e di gente, havendo anco dalla parte opposita del fiume fabbricato un'altra trinciera"⁸⁰. Ponadto zwrócił uwagę na olbrzymią determinację gdańszczan, szybkość w działaniu i szczodrość, dzięki której rozbudowa systemu obronnego była możliwa.

W omawianej depeszy Santa Croce zawarł również informacje o flotach szwedzkiej i polskiej. Raportował, że milę od miasta cumuje armada szwedzka, składająca się z dwunastu dużych okrętów i czterech mniejszych, przy czym zaznaczył, że nie zbliża się ona do Latarni na odległość strzału armatniego. W odniesieniu do floty polskiej podkreślił, że kotwicy ona na rzece i jest gotowa, by wyjść naprzeciw okrętom nieprzyjaciela. Sama armada wywarła spore wrażenie na wysłanniku papieskim. Mimo pewnych niedociągnięć związanych z organizacją floty nuncjusz przewidywał, że niebawem okręty polskie wyruszą przeciwko Szwedom i zmuszą nieprzyjaciela do wycofania się z Zatoki, tym bardziej, że zaczynająca się jesień nie będzie sprzyjać dalszemu cumowaniu⁸¹.

Po wyjeździe z Gdańska arcybiskup Seleucji udał się ponownie do obozu pod Lubiszewem, gdzie 23 września odbył długą rozmowę z monarchą na temat bieżących wydarzeń⁸². Jednocześnie, podczas wspomnianej rozmowy, dyplomata papieski zakomunikował Zygmuntowi III chęć powrotu do Warszawy. Z podobnym zamiarem nosił się sam monarcha, zapowiadając, że również on w najbliższych dniach opuści Prusy i powróci na dwór⁸³. Zgodnie z zapowiedzią Santa Croce wyjechał ze Starogardu Gdańskiego 25 września. Jego podróż powrotna trwała tydzień i wiodła przez Sochaczew, gdzie stanął 2 października⁸⁴, by dzień później w godzinach wieczornych dotrzeć do Warszawy⁸⁵.

Wydaje się, że wyjazd do Prus zniechęcił Santa Crocego do dalszych podróży. Przez następne dwa lata nuncjusz nie opuszczał Warszawy. Co prawda, z jego korespondencji wynika, że rozważał ponowny wyjazd na północ kraju latem 1629 r., jednak ostatecznie do niego nie doszło. Fiasko

---

80 *Ibidem*; [„Niżej, gdzie Wisła wpada do morza i gdzie jest port, wokół Latarni, która już wcześniej była silna, by uniemożliwić statkom wejście do portu, stworzyli nową czworoboczną obudowę fortecy, wyposażając ją w artylerię, amunicję i załogę, jednocześnie tworząc inny bastion po drugiej stronie rzeki”].

81 *Ibidem*.

82 *Ibidem*, 100.

83 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Starogard Gdański 24 IX 1627, *ibidem*, nr 91, 100.

84 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Sochaczew 2 X 1627, *ibidem*, nr 97, 105.

85 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 9 X 1627, *ibidem*, nr 101, 107.

planu mogło wynikać z postawy Zygmunta III Wazy, który uznał, że byłoby lepiej, gdyby przedstawiciel papieski pozostał u boku królowej⁸⁶, a także z obaw samego dyplomaty związanych z brakiem bazy noclegowej w zniszczonej części kraju⁸⁷, działalnością oddziałów szwedzkich, jak również faktem rozprzestrzeniania się zarazy w Prusach⁸⁸.

Ucieczka przed zarazą (18 października – 20 grudnia 1629)

Schyłek 1629 r. zmusił Santa Crocego do odbycia kolejnej podróży, która zamyka się w okresie 18 października – 20 grudnia i ze względu na brak materiałów źródłowych jest najslabiej rozpoznaną peregrynacją arcybiskupa Seleucji. Wspomniany wyjazd nie był planowany, nie wiązał się z zadaniami zleconymi przez rzymskie dykasterie, natomiast jego bezpośrednią przyczyną była zaraza, która z Prus dotarła na Mazowsze.

Na przełomie czerwca i lipca epidemię odnotowano w Gdańsku, a w późniejszych miesiącach w innych częściach kraju⁸⁹. Santa Croce w liście z 11 października informował o coraz częstszych przypadkach zachorowań w Warszawie: „Si scoprono in questa Città malatie più frequenti dell'ordinario [...] tuttavia perché queste infermità uccidono per lo più in puochi giorni, et essendo la peste in molti luoghi di Prussia, s'è levato rumore, che sia il medesimo contagion”⁹⁰. W kolejnych dniach sytuacja epidemiologiczna w mieście uległa pogorszeniu. Co więcej,

---

86 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 20 VI 1629, AAV, Nunz.Pol., vol. 40, f. 418r.

87 Jezuita Pompilio Lambertengo, odbywający w pierwszych miesiącach 1629 r. podróż do Prus, informował Santa Crocego o fatalnym stanie tamtejszych miast, zob. P. Lambertengo do A. Santa Crocego, Gdańsk 15 III 1629, ANP XXIII/2, nr 583, 269.

88 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 23 VIII 1629, AAV, Nunz.Pol., vol. 42, f. 96r.

89 Piotr Paluchowski, Edmund Kizik, Adam Szarszewski, „Epidemie w Gdańsku w XVII i XVIII w. Addenda et corrigenda”, *Studia Historica Gedanensia* 12 (2021), cz. 2, 109–130; Andrzej Karpiński, *W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne* (Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2000) 70, 333; Stanisław Hoszowski, „Klęski elementarne w Polsce w latach 1587–1648”, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Zofia Budkowa i in. (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960), 462.

90 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 11 X 1628, AAV, Nunz.Pol., vol. 42, f. 109r; [„Odnajduje się w tym mieście częstsze zachorowań niż zwykle [...] a ponieważ te dolegliwości zabijają zazwyczaj w ciągu paru dni i jako, że zaraza jest w wielu miejscach w Prusach, podniosły się głosy, że to ta sama zaraza”].

morowe powietrze odcisnęło swe piętno na funkcjonowaniu nuncjatury, bowiem zmarły dwie osoby zaliczane w poczet świty nuncjusza (tzw. *famiglia bassa*). Po tym wydarzeniu, obawiając się o własne bezpieczeństwo, arcybiskup Seleucji najprawdopodobniej 18 października opuścił swoją siedzibę⁹¹. Odtworzenie dokładnej trasy wędrówki Santa Crocego jest niezwykle trudne ze względu na fakt, że w tym czasie nie prowadził on regularnej korespondencji ze swymi rzymskimi zwierzchnikami, a co za tym idzie, dysponujemy ograniczoną liczbą źródeł ją dokumentujących. Już w liście datowanym na 20 października i adresowanym do Barberiniego zastrzegł, iż: „resterò qualche tempo senza scrivere”⁹². W jednej z późniejszych depeš tłumaczył się: „per molte settimane il contagio, che regni in questa città, mi spinse in luogo remoto e mi privò d’ogni comodità di scrivere”⁹³. W kolejnych miesiącach zarówno Barberini, jak i nuncjusz wiedeński Giovanni Battista Pallotta⁹⁴, z którym Santa Croce utrzymywał regularny kontakt, wielokrotnie skarżyli się na brak wiadomości od arcybiskupa Seleucji⁹⁵. Ciągłość korespondencji między Warszawą a Rzymem została na dobre wznowiona dopiero w pierwszych miesiącach 1630 r⁹⁶.

Wiadomo, że na czas ucieczki przed zarazą familia nuncjusza została podzielona. Duża jej część pozostała w Warszawie, niektórzy jej członkowie zostali wysłani do Krakowa, niewątpliwie jakaś grupa

91 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Villa Barecki 20 X 1629, AAV, Nunz.Pol., vol 42, f. 120r. Datę wyjazdu z miasta nuncjusz podał w późniejszym liście, zob. A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 20 XII 1629, *ibidem*, f. 121r.

92 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Villa Barecki 20 X 1629, AAV, Nunz.Pol., vol 42, f. 120r [„przez jakiś czas nie będę pisał”].

93 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 9 II 1630, BAV, Barb.Lat., vol. 6584, f. 232; [„przez wiele tygodni epidemia, która rządzi w tym mieście, zmuszała mnie do izolacji i pozbawiała możliwości pisania”].

94 Więcej o G.B. Pallottcie, zob. Antonio D’Amico, „Pallotta Giovanni Battista”, w: *DBI*, vol. 80 (2014); Squicciarini, *Nunzi apostolici a Vienna*, 117–119; Hans Kiewning, „Leben des Pallotto bis 1628”, w: *Nuntiatgeberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken* [dalej: NAD], Abteilung IV, *Nuntiat des Pallotto 1628–1630*, vol. I, (Berlin: A. Bath, 1895), XXXVI–XXXVII.

95 F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 10 XII 1629, AAV, Nunziatura di Polonia, vol. 174, f. 154v; F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 15 XII 1629, *ibidem*, f. 154v–155r; F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 22 XII 1629, *ibidem*, f. 155r; F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 29 XII 1629, *ibidem*, f. 155r–v; F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 3 I 1630, *ibidem*, f. 157r; F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 26 I 1630, *ibidem*, f. 157r–158r; F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 2 II 1630, *ibidem*, f. 158r; G.B. Pallotta do A. Santa Crocego, Wiedeń 13 XI 1629, AS, ASC 774, bp; G.B. Pallotta do A. Santa Crocego, Wiedeń 28 XI 1629, *ibidem*; G.B. Pallotta do A. Santa Crocego, Wiedeń 11 XII 1629, *ibidem*.

96 F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 9 II 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 174, f. 158r–v.

współpracowników pozostała przy Santa Crocem. Zabieg ten nie uchronił święty przedstawiciela papieskiego, który uskarżał się, że finalnie zmarło 12 osób z jego rodziny⁹⁷. Sam dyplomata zaraz po wyjeździe z Warszawy zatrzymał się w posiadłości położonej w niedalekiej odległości od miasta, którą określił jako *Villa Barecki*⁹⁸. Nie było to jedyne miejsce jego pobytu, wręcz przeciwnie – w kolejnych dniach podróżował on po mazowieckiej prowincji, zatrzymując się w dobrach tamtejszej szlachty. Jak sam wspominał w swej korespondencji: „nello spatio di otto giorni havendo mutato cinque stanze dentro e fuori della Città, poichè appena entratovi, mi si scoprivano infette, e mi vedevo cader gente a canto”⁹⁹. Losem arcybiskupa Seleucji zainteresował się Zygmunt III Waza, który chcąc zapewnić mu należyte wygody, a przede wszystkim bezpieczeństwo, zaprosił go do swej posiadłości najprawdopodobniej w Nieporęcie. Do rezydencji monarszej Santa Croce udał się jedynie z kapelanem. Nie wiadomo, jak długo tam przebywał. Ostatecznie powrócił do Warszawy i zatrzymał się u arcybiskupa gnieźnieńskiego Jana Wężyka, bowiem jego siedziba nie nadawała się do zamieszkania¹⁰⁰. Tam doczekał wygaśnięcia zarazy, co nastąpiło wraz z pojawieniem się mrozów. Mimo to, zapewne obawiając się o własne zdrowie, nuncjusz nadal pozostawał w zamknięciu, zachowując wszelkie środki ostrożności: „per conservarmi totalmente sicuro, me ne sto ben guardato e rinchiuso non ammettendo ancora gente di fuori se non con molta circospettione”¹⁰¹.

Podróż powrotna (17 kwietnia – druga połowa czerwca 1630 r.)

Dnia 23 lutego Barberini wystosował do Santa Crocego list, w którym zasugerował nuncjuszowi jak najszybszy powrót do Wiecznego Miasta¹⁰².

---

97 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 20 XII 1629, AAV, Nunz.Pol., vol. 42, f. 121r.

98 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Villa Barecki 20 X 1629, AAV, Nunz.Pol., vol. 42, f. 120r.

99 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 20 XII 1629, AAV, Nunz.Pol., vol. 42, f. 121v; [„Na przestrzeni ośmiu dni zmieniłem pięć siedzib wewnątrz i poza miastem, ponieważ jak tylko się gdzieś rozlokowałem, odkrywano tam zarażonych i widziałem wokół umierających”].

100 *Ibidem*, f. 121v.

101 *Ibidem*, f. 122r; [„by zachować całkowite bezpieczeństwo, jestem dobrze strzeżony i zamknięty, nie przyjmuję jeszcze osób z zewnątrz, a jeżeli już to z dużą ostrożnością”].

102 F. Barberini do A. Santa Crocego, Rzym 23 II 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 174a, f. 159r.

Arcybiskup Seleucji bezzwłocznie rozpoczął przygotowania do wyjazdu z Warszawy, który planował na 17 kwietnia¹⁰³. Chcąc zapewnić ciągłość funkcjonowania nuncjatury, pozostawił przy dworze swego audytora – Cipriana Bardino, „persona di cui ho molta esperienza per il servizio che mi presta già da molti anni”¹⁰⁴, który do czasu przybycia nowego nuncjusza miał informować Rzym o wydarzeniach rozgrywających się nad Wisłą. Ponadto, mając na względzie konieczność zachowania sprawności komunikacji, wydał polecenie kurierom, aby korespondencję adresowaną do niego kierować do Krakowa, gdzie zamierzał ją odebrać¹⁰⁵. Zgodnie z wcześniejszą deklaracją 17 kwietnia po obiedzie opuścił Warszawę i udał się w kierunku Małopolski. Pod Wawel dotarł najprawdopodobniej 22 kwietnia, na miejscu odbierając oczekującą pocztę z Wiecznego Miasta¹⁰⁶. W korespondencji do Rzymu Santa Croce nie wspomina o podróży na odcinku Kraków–Wiedeń, stąd też można przyjąć, że przebiegła ona sprawnie i spokojnie. Wiadomo, że do naddunajskiej stolicy wysłannik papieski przybył 6 maja. Przed miastem oczekiwał go Giovanni Battista Pallotto, podobnie jak Santa Croce wyniesiony kilka miesięcy wcześniej do godności kardynalskiej, który: „condottomi alla sua habitazione, proseguo a cumularmi continuamente di favori”¹⁰⁷. W Wiedniu kardynał odebrał pocztę od Barberiniego, część korespondencji przekierowując do Bardino. Jako że w chwili przybycia Santa Crocego do miasta para cesarska przebywała w Bratysławie w związku z obradami sejmu, zdecydował się on nieznacznie wydłużyć pobyt nad Dunajem i udać się na audiencję do cesarza¹⁰⁸.

Zamysł spotkania z parą cesarską udało się zrealizować w kolejnych dniach. W czwartek 9 maja Santa Croce wraz z Pallottą udali się do Bratysławy, gdzie dzień później odbyli audiencję przed Ferdynandem II

---

103 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 12 IV 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 55r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 19r-v. W jednym z późniejszych listów Santa Croce tłumaczył pośpiech chęcią spełnienia polecenia zwierzchnika, jak również falą upałów, jaka zbliżała się do Rzymu, zob. A. Santa Croce do F. Barberiniego, Graz 19 V 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 65r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 21r.

104 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 19 IV 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 56r; kopia: BAV, Barb. Latt., vol. 6159, f. 19v; [„Osoba, którą dobrze znam ze względu na służbę, jaką świadczy mi od wielu lat”].

105 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Warszawa 19 IV 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 56r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 19v.

106 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 7 V 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 63r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 20r.

107 *Ibidem*; [„Po odprowadzeniu mnie do swej siedziby, nieustannie okazywał mi względy”].

108 *Ibidem*.

i jego małżonką Eleonorą Gonzagą. Jak relacjonował arcybiskup Seleucji: „Hieri visitai quelle Medesima Maestà, le quali mi ricevette con dimostrationi di molto affetto, et nel licenziarmi mi chiesero, che giunto costà io baciassi in nome loro li Santissimi piedi a Nostro Signore et le mani a Vostra Signoria Illustrissima”¹⁰⁹. Decyzja o odwiedzeniu pary cesarskiej, jak również współpraca Santa Crocego i Pallotty spotkała się z uznaniem Sekretariatu Stanu¹¹⁰. Dnia 11 maja dyplomaci papiescy powrócili do Wiednia. W naddunajskiej stolicy Santa Croce spędził jeszcze cztery dni, by w poniedziałek 15 maja opuścić dwór cesarski i podjąć dalszą podróż w kierunku Półwyspu Apenińskiego¹¹¹.

W kolejnych dniach po chwilowym postoju w Neustadt¹¹² nuncjusz dotarł do Grazu. Dość nieoczekiwanie jego podróż zaczęła się komplikować. Zapewne jeszcze w Wiedniu dowiedział się o zarazie, jaka pojawiła się na rubieżach Republiki Weneckiej i jakkolwiek przedstawiciel *Serenissimy* rezydujący na dworze cesarskim starał się bagatelizować zagrożenie i zapewniał, że przejazd jest bezpieczny, to jednak nuncjusz, doświadczony wydarzeniami ostatniego półrocza, nie zamierzał podejmować zbędnego ryzyka i uznał, że bezpieczniejszą będzie droga morska *via Adriatico*¹¹³, pozwalająca ominąć Wenecję. Po dotarciu do Triestu nastąpiło rozdzielenie rodziny. Większą część swojej świty Santa Croce wysłał do Fiume (Rijeki), gdzie jej członkowie mieli zostać zaokrętowani na większe statki wraz z całym dobytkiem i końmi, sam tymczasem pospieszył na wezwanie Barberiniego. Innym, zapewne mniejszym statkiem, wraz z nielicznymi towarzyszami, najprawdopodobniej 29 maja wypłynął z Triestu w kierunku Ankony, do której dotarł 3 czerwca. Rejs wzdłuż wybrzeży Półwyspu Apenińskiego trwał dłużej niż powinien ze względu na niesprzyjające wiatry¹¹⁴. Późniejsza korespondencja arcybiskupa Seleucji nie zawiera szczegółowych informacji na temat podróży,

---

109 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 11 V 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 64r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 20v; [„Wczoraj odwiedziłem Ich Cesarskie Mości, które przyjęły mnie okazując wielki afekt, a żegnając prosiły mnie, bym jak tylko przybędę [do Rzymu] ucałował w ich imieniu stopy Naszego Pana i ręce Waszmości”].

110 F. Barberini do A. Santa Crocego, Roma 1 VI 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 274A, f. 165v–166r.

111 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Wiedeń 11 V 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 64r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 21r. Por. Itinerarium nuntii Antonii Santa Croce, XXXI.

112 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Graz 19 V 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 65v; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 21v.

113 *Ibidem*.

114 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Loreto 4 VI 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 66r; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 21v–22r.

natomiast na podstawie miejsc nadawania kolejnych listów można stwierdzić, że 4 czerwca kardynał znajdował się w Loreto¹¹⁵. Z diariusza Giacinto Gigliego wiemy, że 10 czerwca wieczorem przybył do Rzymu owiany sławą człowieka, który przetrwał wiele niebezpieczeństw w odległej Polsce, a przede wszystkim „gran pericolo per la peste”¹¹⁶. Dnia 14 czerwca dotarła do Wiecznego Miasta familia nuncjusza wraz z bagażami i całym dobytkiem, w którym wyróżniał się wielki zwierzynek przywieziony z Rzeczypospolitej. Rzymski pamiętnikarz ekscytował się zwłaszcza łosiem – *la Gran Bestia* – i cudownymi jakoby właściwościami jego poroża, ale wymieniał też dzikie koty, psy i 18 przepięknych koni¹¹⁷. Następnego dnia Santa Croce z udziałem wszystkich sprowadzonych zwierząt udał się na Monte Cavallo, by w pałacu papieskim odebrać z rąk papieża kapelusz kardynalski¹¹⁸. Pośród dokumentów nuncjatury Santa Crocego odnajdujemy jeszcze jeden, będący świadectwem ostatniej podróży związanej z misją w Rzeczypospolitej. List z 17 czerwca wysłany do Sekretariatu Stanu z Maceraty świadczy o tym, że były już nuncjusz wybrał się w odwiedziny do gubernatora prowincji Marche i jednocześnie swojego następcy na stanowisku nuncjusza w Warszawie – Onorata Viscontiego¹¹⁹, niewątpliwie, by przekazać mu wskazówki dotyczącej misji nad Wisłą.

Konkluzja

W zakres mobilności Antonia Santa Crocego z czasów jego nuncjatury w państwie polsko-litewskim można zaliczyć podróż do Warszawy, podróż powrotną do Rzymu oraz dwa wojaże po kraju misji. Zarówno wyjazd nad Wisłę, jak i powrót nad Tyber charakteryzowały się szybkim tempem. Jadąc z Rzymu do Rzeczypospolitej, nuncjusz spędził w drodze 57 dni. Jak wykazał H.D. Wojtyska, średni czas przejazdu dyplomatów

115 *Ibidem*.

116 Giacinto Gigli, *Diario di Roma (1608–1644)*, ed. Manlio Barberito, t. 1 (Roma: Colombo, 1994), 193.

117 *Ibidem*, 194.

118 *Ibidem*.

119 A. Santa Croce do F. Barberiniego, Macerata 17 VI 1630, AAV, Nunz.Pol., vol. 42A, f. 68r-v; kopia: BAV, Barb.Lat., vol. 6159, f. 23r-v. Więcej o O. Viscontim zob. zob. Alessandro Bocolini, „Visconti Onorato”, w: *DBI*, vol. 99 (2020); Biliński, „*De nuntiatura Honorati Visconti eiusque adiutoribus*”, w: ANP XXIV/1, V–XXX; Zofia Sułowska, „Działalność nuncjusza Viscontiego w Polsce”, *Roczniki Humanistyczne KUL* 9/4 (1960): 31–99; Chynczewska-Hennel, *Nuncjusz i król*, 72–82; Litwin, *Chwała Północy*, 229–239; Wojtyska, *Nuncjusze papiescy w Polsce*, 218–222.

papieskich z Wiecznego Miasta do Krakowa wynosił 8–10 tygodni¹²⁰, trzeba jednak zaznaczyć, że Santa Croce ominął Kraków, udając się bezpośrednio do Warszawy. Pośpiech determinował również powrót nuncjusza. W obu przypadkach na odcinku Rzym–Wiedeń nuncjusz poruszał się sprawdzonymi trasami – w drodze do Warszawy – *via Tirolo*, wracając do Wiecznego Miasta – *via Adriatica*.

Wydaje się, że Santa Croce nie był typem podróżnika. Podczas nuncjatury w Rzeczypospolitej więcej uwagi poświęcił rozwojowi własnej kariery niż poznaniu kraju, w którym przyszło mu pełnić misję. Świadomie i z własnej woli podjął się jedynie podróży do Prus w 1627 r. Trwała ona niewiele ponad miesiąc i była powiązana z wojną o ujście Wisły. Dyplomata papieski przebywał w bezpośrednim sąsiedztwie polskiego obozu pod Lubiszewem, co ułatwiło mu dostęp do bieżących informacji dotyczących działań militarnych oraz toczących się negocjacji pokojowych, a także odwiedził Gdańsk. Z kolei dwumiesięczny objazd Mazowsza pod koniec 1629 r. wynikał z wyższej konieczności i należy traktować go jako ucieczkę przed zarazą¹²¹. Relacje słane przez Santa Crocego do Sekretariatu Stanu w latach 1627–1630 i odnoszące się do jego mobilności mogą stanowić nie tylko przyczynek do badań nad tematem funkcjonowania nuncjatury apostolskiej w czasie podróży dyplomaty papieskiego, ale także dostarczają ciekawych informacji powiązanych z szeroko pojętym zagadnieniem podróżowania w czasach nowożytnych.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archivio Apostolico Vaticano, Nunziatura di Polonia, vols. 42, 42A.
Biblioteca Apostolica Vaticana, Barberiniani Latini, vol. 6159.
Archivio Stato di Roma, Archivio Santa Croce, vol. 774.

Źródła drukowane

Acta Nuntiaturae Polonae, t. XVIII, *Franciscus Simonetta (1606–1612)*, vol. 1 (21 VI 1606–30 IX 1607), ed. Adalbertus Tygielski (Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1990).

---

120 Wojtyska, „Da Roma a Cracovia”, 106.

121 Tym samym Santa Croce nawiązał do mobilności swego poprzednika – Giovanniego Battisty Lancellottiego, który również odbył dwie podróże po państwie polsko-litewskim – na teatr wojny pruskiej w 1626 r. oraz do Bodzentyna w 1625 r., gdzie skrył się przed zarazą, zob. Fitych, *Struktura i funkcjonowanie*, 476–515.

- Acta Nuntiaturae Polonae, t. XXII, *Ioannes Baptista Lancellotti (1622–1627)*, vol. 1: (22 XI 1622 – 31 XII 1623), ed. Thaddaeus Fitych (Cracoviae, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2001).
- Acta Nuntiaturae Polonae, t. XXIII, *Antonius Santa Croce (1627–1630)*, vol. 1: (1 III 1627 – 29 VII 1628), ed. Henricus Litwin (Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1996).
- Acta Nuntiaturae Polonae, t. XXIII, *Antonius Santa Croce (1627–1630)*, vol. 2: (1 VIII 1628 – 31 III 1629), ed. Henricus Litwin, Paulus Duda (Cracoviae, Academia Scientiarum et Litterarum Polona, 2021).
- Acta Nuntiaturae Polonae, t. XXIV, *Honoratius Visconti (1630–1636)*, vol. 1: (20 IV 1630 – 26 VII 1631), ed. Adalbertus Biliński (Romae: Institutum Historicum Polonicum, 1992).
- Gigli Giacinto, *Diario di Roma (1608–1644)*, ed. Manlio Barberito, t. 1 (Roma: Colombo, 1994).
- Marescotti Galeazzo, *Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia a Geleazzo Marescotti, nuntio apostolico, c.a. 1670 exaratum, quod apud Ciampì inserbitur l'istruzione al nuovo nunzio di Polonia* (Petropoli: Alexander Kakowski, 1912).
- Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken, Abteilung IV, *Nuntiatur des Pallotto 1628–1630*, ed. Hans Kiewning, vol. I (Berlin: A. Bath, 1895).

Książki i monografie

- Becker Rotraud, „Madruzzo Carlo Emanuele”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 67 (2006).
- Boccolini Alessandro, „Visconti Onorato”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 99 (2020).
- Cecchi Emilio, „Buondelmonte Ippolito”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 15 (1972).
- Braun Guido, „Kaiserhof, Kaiser und Reich in der Relazione des Nuntius Carlo Carafa (1628)”, w: *Kaiserhof–Papsthof (16.–18. Jahrhundert)*, ed. Richard Bösel, Grete Klingenstein, Alexander Koller (Wien: Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006), 77–104.
- Chynczewska-Hennel Teresa, *Nuncjusz i król. Nuncjatura Maria Filonardiego w Rzeczypospolitej 1636–1643* (Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2006).
- Chynczewska-Hennel Teresa, „Pielgrzymki nuncjuszy do Częstochowy (XVI–XVII w.)”, w: *Peregrinationes. Pielgrzymki w kulturze dawnej Europy*, red. Halina Manikowska, Hanna Zaremska (Warszawa: Instytut Historii PAN, 1995), 221–224.
- Coniglio Giuseppe, „Agnelli Soardi Vincenzo”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 1 (1960).
- D'Amico Antonio, „Pallotta Giovanni Battista”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 80 (2014).

- Duda Paweł, *Krzyż i karabela. Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w ocenie dyplomacji papieskiej w latach 1623–1635* (Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2019).
- Duda Paweł, „Wojna o ujście Wisły w relacjach i ocenie dyplomacji papieskiej. Kampania zimowo-wiosenna 1627 roku”, w: *Studia nad staropolską sztuką wojenną*, t. V, red. Zbigniew Hundert, Karol Żojdź, Jan J. Sowa (Oświęcim: Napoleon V, 2017), 97–118.
- Eder Karl, „Eggenberg Johann Ulrich Freiherr von”, w: *Neue Deutsche Biographie*, bd. 4 (1959), 331–332.
- Fitych Tadeusz, *Struktura i funkcjonowanie nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego (1622–1627)* (Opole: Wydział Teologiczny Uniwersytetu Opolskiego, 2005).
- Fudalej Krzysztof, „Bitwa pod Tczewem 17–18 sierpnia 1627 roku”, w: *Różne oblicza wojny. Materiały Sekcji Historii Wojskowości Studenckiego Koła Naukowego Historyków Uniwersytetu Warszawskiego*, red. Michał Buława, Krzysztof Fudalej, Mirosław Nagielski (Zabrze: Inforteditions, 2009), 96–110.
- Hoszowski Stanisław, „Klęski elementarne w Polsce w latach 1587–1648”, w: *Prace z dziejów Polski feudalnej ofiarowane Romanowi Grodeckiemu w 70 rocznicę urodzin*, red. Zofia Budkowa et al. (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1960), 453–466.
- Karpiński Andrzej, *W walce z niewidzialnym wrogiem. Epidemie chorób zakaźnych w Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku i ich następstwa demograficzne, społeczno-ekonomiczne i polityczne* (Warszawa: Neriton, Instytut Historii PAN, 2000).
- Korytko Andrzej, „O porty pruskie. Działania militarne w latach 1626–1635”, w: *Wojny w Prusach*, red. Witold Gieszczyński, Norbert Kaspark, Jerzy Maroń (Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2004), 43–63.
- Litwin Henryk, *Chwała Północy. Rzeczpospolita w polityce Stolicy Apostolskiej 1598–1648* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2018).
- Lolo Radosław, *Rzeczpospolita wobec wojny trzydziestoletniej. Opinie i stanowiska szlachty polskiej (1618–1635)* (Pułtusk: Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, 2004).
- Lutz Georg, „Carafa (Caraffa) Carlo”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 19 (1976).
- Maroń Jerzy, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne* (Wrocław-Racibórz: Waw, 2008).
- Mączak Antoni, *Życie codzienne w podróżach po Europie w XVI i XVII wieku* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978).
- Paradowski Michał, *Despite destruction, misery and privations... The Polish Army in Prussia during the war against Sweden 1626–1629* (Warwick: Helion & Company, 2020).
- Pia Paoli Maria, „Giglioli Alfonso”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 54 (2000).

Podróże nuncjusza Antonia Santa Crocego

- Pokojski Kuba, *Bitwa pod Tczewem 17–18 sierpnia 1627 roku* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Erica, 2015).
- Poncet Olivier, „Ubal dini Roberto”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 97 (2020).
- Laura Ronchi de Michelis, „Lancellotti Giovanni Battista”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 63 (2004).
- Squicciarini Donato, *Nunzi apostolici a Vienna* (Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1998).
- Tanturri Alberto, „Santacroce Antonio”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 90 (2017).
- Teodori Raissa, „Lagonissa Fabio”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 63 (2004).
- Toesca Ilaria, Zapperi Roberto, „Aggucchi Giovanni Battista”, w: *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 1 (1960).
- Wilson Peter H., *Wojna trzydziestoletnia 1618–1648. Tragedia Europy* (Oświęcim: Napoleon V, 2017).
- Wiszwata-Walczak Katarzyna, „Pobył Jana Kazimierza na Śląsku w 1655 roku w świetle korespondencji nuncjusza Piotra Vidoniego”, w: *Od Kijowa do Rzymu. Z dziejów stosunków Rzeczypospolitej ze Stolicą Apostolską i Ukrainą*, red. Mariusz R. Drozdowski, Wojciech Walczak, Katarzyna Wiszwata-Walczak (Białystok: Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, 2012), 533–542.
- Wojtyska Henryk Damian CP, *Nuncjusze papiescy w Polsce od XVI do końca XVIII wieku. Materiały pozostawione do publikacji przygotował do druku i wydał bp Jan Kopiec* (Gliwice: Studio Impreso, 2020).
- Wrede Marek, *Itinerarium króla Zygmunta III 1587–1632* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2019).

Czasopisma

- Bodniak Stanisław, „Polska w relacji włoskiej z roku 1604”, *Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej* 2 (1930): 26–49.
- Chynczewska-Hennel Teresa, „Pobył Maria Filonardiego w Wilnie (1636)”, *Barok. Historia–Literatura–Sztuka* 10 (1998): 51–64.
- Fitych Tadeusz, „Personel i organizacja nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego 31-szego posła apostolskiego w Polsce (1622–1627)”, *Secularum Christianum* 8/1 (2001): 41–80.
- Fitych Tadeusz, „Półroczna podróż do Warszawy Giovanniego Battisty Lancellottiego, nuncjusza apostolskiego w Polsce w latach 1622–1623”, *Studia Gnesnensia* XIV (2000): 225–242.
- Litwin Henryk, Duda Paweł, „Nuncjusz, królowa i inne damy. Obraz kobiet w korespondencji nuncjusza Antonia Santa Croce”, *Kronika Zamkowa. Roczniki*, seria nowa 6 (72) (2019): 113–131.

- Odyniec Władysław, „Lądowo-morska obrona wybrzeża polskiego w rejonie Pucka w latach 1626–1629”, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 1 (1954): 446–467.
- Paluchowski Piotr, Kizik Edmund, Szarszewski Adam, „Epidemie w Gdańsku w XVII i XVIII w. Addenda et corrigenda”, *Studia Historica Gedanensia* 12 (2021), cz. 2: 109–130.
- Sułowska Zofia, „Działalność nuncjusza Viscontiego w Polsce”, *Roczniki Humanistyczne KUL* 9/4 (1960): 31–99.
- Teodorczyk Jerzy, „Wyprawa szwedzka z Meklemburgii do Prus Królewskich wiosną 1627”, *Studia i Materiały do Historii Wojskowości* 6 (1960): 100–190.
- Wojtyska Henryk Damian CP, „Da Roma a Cracovia. I viaggi degli inviati pontifici in Polonia nei sec. XVI–XVIII”, w: *Viaggio in Italia e viaggio in Polonia*, red. Danuta Quirini-Popławska, „ZNUJ” 1128 (1994), *Prace Historyczne* 110 (1994): 85–107.